

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Vegyészmérnöki és Biomérnöki Kar
Szerves Kémia és Technológia Tanszék

Írta:

HORNYÁNSZKY GÁBOR
POPPE LÁSZLÓ
HAZAI LÁSZLÓ
NAGY JÓZSEF
TÓTH TÜNDE

Lektorálta:

ANTUS SÁNDOR

SZERVES KÉMIAI PRAKTIKUM

Egyetemi tananyag

Közreműködött:

DR. HORNYÁNSZKYNÉ SZABÓ KATALIN
KONKOLY-THEGE CSABÁNÉ
KALOCSAI ATTILA
KUPAI JÓZSEF

2011

COPYRIGHT: © 2011-2016 Dr. Hornyánszky Gábor, Dr. Poppe László, Dr. Hazai László, Dr. Nagy József, Dr. Tóth Tünde, BME Vegyészmérnöki és Biomérnöki Kar Szerves Kémia és Technológia Tanszék

LEKTORÁLTA: Dr. Antus Sándor, Debreceni Egyetem, Szerves Kémia Tanszék

Creative Commons NonCommercial-NoDerivs 3.0 (CC BY-NC-ND 3.0)

A szerző nevének feltüntetése mellett nem kereskedelmi céllal szabadon másolható, terjeszhető, megjelentethető és előadható, de nem módosítható.

TÁMOGATÁS:

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0028 számú, "Multidiszciplináris, modulrendszerű, digitális tananyagfejlesztés a vegyészmérnöki, biomérnöki és vegyész alapképzésben" című projekt keretében.

ISBN 978-963-279-482-2

KÉSZÜLT: a [Typotex Kiadó](#) gondozásában

FELELŐS VEZETŐ: Votisky Zsuzsa

AZ ELEKTRONIKUS KIADÁST ELŐKÉSZÍTETTE: Hajabács Enikő

KULCSSZAVAK:

szerves kémia, laboratóriumi praktikum, munkavédelem, biztonságtechnika, jegyzőkönyvvezetés, laboratóriumi eszközök, szerves kémiai alapszabványok, szerves molekulák azonosítása, kromatográfia, szerves kémiai irodalomkutatás, elektronikus irodalmazás, szerves kémiai anyagismeret, spektroszkópiai ismeretek, laborelőiratok.

ÖSSZEFOGLALÁS:

Jelen munkánkban összefoglaljuk a szerves kémiai laboratóriumi munkavégzéshez szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket. Ismertetjük azokat a munka és balesetvédelmi szabályokat, melyek betartása nélkülözhetetlen a biztonságos munkavégzés megvalósításához. Kitérünk a vegyszerek kezelésével kapcsolatos legújabb EU irányelvekre, a biztonsági adatlapok legfontosabb információira, a leggyakrabban használt piktogramok jelentéseire, valamint a tűzoltó készülékek típusaira és használatukra. Bemutatjuk a jegyzőkönyvvezetés legfontosabb tartalmi és formai követelményeit. Felsoroljuk a szerves kémiai laboratórium eszközeit. Sorba vesszük a szerves laboratórium alapszabványait: a kristályosítást, a desztillációt (vízgőzdesztillációt, vákuumdesztillációt), az extrakciót, a szárítást, a szűrést, az adagolást, a hűtés és a melegítés megvalósításának lehetőségeit. Ismertetjük az olvadáspont, a forráspont és a törésmutatómérés módszereit. Kitérünk a kromatográfia alapjaira, valamint a gyakorlatok során alkalmazott vékonyréteg- és oszlopkromatográfia kivitelezésének technikáira. Röviden összefoglaljuk a gyakorlat során megismert legfontosabb vegyületeket, bemutatva legfontosabb tulajdonságaikat, felhasználási területeiket. Bemutatjuk a szerves kémiai irodalomkutatás módszereit, mind a nyomtatott, mind az elektronikus adatbázis-kezelés módozatait. Végül összefoglaljuk a szerves szerkezetfelderítés alapjait.

Tartalomjegyzék

1. A SZERVES KÉMIAI LABORATÓRIUMBAN TÖRTÉNŐ MUNKAVÉGZÉSHEZ SZÜKSÉGES ALAPISMERETEK.....	7
1.1. Munkavédelmi rendszabályok	7
1.2. Az anyagok kezelésével kapcsolatos biztonságtechnikai alapismeretek.....	9
1.2.1. Jogsabályi hierarchia.....	10
1.2.2. A veszély megállapításának szempontjai.....	10
1.2.3. Veszélyszimbólumok és veszélyjelek magyarul / angolul.....	11
1.2.4. A veszélyes anyagok veszélyeire/kockázataira utaló R és S mondatok magyarul/angolul.....	12
1.2.5. A GHS (CLP).....	12
1.2.6. Vegyipari termékeken szereplő új piktogramok és feliratok.....	13
1.2.7. Biztonsági adatlapok.....	15
1.2.8. A REACH.....	20
1.2.9. Hasznos linkek	20
1.3. Tűzvédelmi alapismeretek	21
1.3.1. Tűzvédelmi alapfogalmak.....	21
1.3.2. A tűzveszélyességi osztályok.....	22
1.3.3. A tűzveszélyességi osztályba sorolás	24
1.3.4. A tűzállósági fokozat	24
1.3.5. Éghető folyadékok és olvadékok tűzveszélyességi csoportosítása.....	25
1.3.6. Tűzoltó készülékek	25
1.3.7. A tűzvédelmi szempontból fontos biztonsági jelekre vonatkozó fogalmak.....	27
2. A JEGYZŐKÖNYVVEZETÉS FORMAI ÉS TARTALMI KÖVETELMÉNYEI	29
2.1. A jegyzőkönyv tartalma	29
3. A SZERVES KÉMIAI LABORATÓRIUM ESZKÖZEI	35
3.1. Fémeszközök	35
3.2. Üvegeszközök.....	36
3.3. Egyéb eszközök	41
3.4. Üvegkészülékek	42
3.5. Elektromos berendezések	44
3.6. A tűzoltás eszközei.....	45
4. A SZERVES KÉMIAI LABORATÓRIUM ALAPMŰVELETEI.....	47
4.1. A szerves kémiai reakciók kivitelezése	47
4.2. A szárítás (oldószermentesítés).....	50
4.2.1. A szárítószer	50
4.2.2. Gázok szárítása.....	51

4.2.3. Folyadékok és oldatok szárítása.....	51
4.2.4. Szilárd anyagok szárítása.....	53
4.3. Az átkristályosítás.....	54
4.3.1. Az oldószer kiválasztása.....	54
4.3.2. Az anyag feloldása.....	55
4.3.3. A forró oldat derítése és szűrése.....	56
4.3.4. A kristályosítás.....	56
4.3.5. A kivált kristályok kiszűrése és szárítása (oldószermentesítése).....	57
4.3.6. Átkristályosítás keverék oldószerből.....	58
4.3.7. Kristályosítás olvadékból.....	59
4.4. A Desztilláció.....	59
4.4.1. Egyszerű desztilláció.....	59
4.4.2. Bepárlás légköri nyomáson.....	61
4.4.3. Bepárlás csökkentett nyomáson.....	61
4.4.4. Frakcionált desztilláció.....	61
4.4.5. Desztilláció csökkentett nyomáson (vákuumdesztilláció).....	65
4.4.6. Vízgőzdesztilláció.....	69
4.4.7. Szublimálás.....	71
4.5 Az Extrakció.....	72
4.5.1. Folyadék–folyadék extrakció.....	73
4.5.2. Szilárd–folyadék extrakció.....	75
5. A SZERVES MOLEKULÁK AZONOSÍTÁSÁNAK ÉS JELLEMZÉSÉNEK MÓDSZEREI.....	77
5.1. A szerves molekulák fizikai tulajdonságainak meghatározása.....	77
5.1.1. Az olvadáspont-meghatározás.....	77
5.1.2. A forráspont-meghatározás.....	82
5.1.3. A törésmutató.....	83
5.1.4. Az optikai forgatóképesség mérése.....	84
5.2. Kromatográfia.....	85
5.2.1. A kromatográfia alapjai.....	85
5.2.2. A szerves preparatív munkákkal kapcsolatos kromatográfias eljárások.....	87
6. SZERVES KÉMIAI ANYAGISMERET.....	109
6.1. Szénhidrogének.....	109
6.1.1. Paraffinok.....	109
6.1.2. Olefinek.....	109
6.1.3. Aromás szénhidrogének.....	110
6.2. Halogénszármazékok.....	111
6.3. Hidroxivegyületek.....	111

6.4. Éterek	112
6.5. Nitrovegyületek.....	112
6.6. Aminok.....	112
6.7. Oxovegyületek	113
6.8. Karbonsavak	114
6.9. Karbonsavszármazékok.....	114
6.10. Szerves kénvegyületek	115
6.11. Helyettesített savak	115
6.12. Heterociklusos vegyületek.....	116
6.13. Szénhidrátok	116
7. A SZERVES KÉMIAI IRODALMAZÁS ALAPJAI.....	118
7.1. A Szakirodalmi dokumentumok csoportosítása.....	118
7.2. A Tájékoztató eszközök	118
7.2.1. A „Beilsteins Handbuch der Organischen Chemie” ismertetése (röv. B.).....	119
7.2.2. Chemical Abstracts (röv. C. A.) 1907–2009.....	121
7.2.3. Keresési példa a Beilstein és a Chemical Abstracts használatához	123
7.2.4. A C. A. CD-ROM-változatának ismertetése	125
7.3. Elektronikus irodalmazási lehetőségek	131
7.3.1. Kémiai információforrások	131
7.3.2. A kémiai információkeresés stratégiája	133
7.3.3. Kémiai adatbázisok – Másodlagos elektronikus információforrások.....	133
7.3.4. On-line elérhető elsődleges elektronikus információforrások.....	207
7.4. Ajánlott irodalom	231
8. LABORELŐIRATOK	232
8.1. Betűrend szerinti felsorolás	232
8.2. Reakciótípus szerinti csoportosítás	232
9. SZERKEZETFELDERÍTÉS – SPEKTROSKÓPIA	234
9.1. Alapok.....	234
9.1.1. Az elektromágneses sugárzás jellemzése.....	234
9.1.2. Az elektromágneses sugárzás és a közeg kölcsönhatása.....	235
9.1.3. Mágneses tér hatására létrejövő kölcsönhatások	239
9.2. UV–VIS spektroszkópia	242
9.2.1. Fotofizikai – fotokémiai folyamatok	242
9.2.2. Kromoforok.....	245
9.2.3. Kiroptikai spektroszkópia	255
9.3. IR spektroszkópia.....	257
9.3.1. A molekulák rezgése.....	257

9.3.2. Az IR spektrum	261
9.4. NMR spektroszkópia	271
9.4.1. Alapok	271
9.4.2. Az ^1H -NMR spektrum	284
9.4.3. A ^{13}C -NMR spektrum	294
9.4.4. Speciális módszerek	300
9.5. Tömegspektrometria	301
9.5.1. Alapok	301
9.5.2. A molekulaion	302
9.5.3. A fragmentáció	303
ÁBRÁK, VIDEÓK JEGYZÉKE	312
Ábrák	312
Videók	322